

რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაციის ზეგავლენა უცხოურ პირდაპირ ინვესტიციებზე განვითარებად ქვეყნებში

რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაცია თანამედროვე ეტაპზე მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების უმთავრესი დამახასიათებელი თავისებურებაა, რასაც ვაჭრობის, კაპიტალისა და წარმოების ინტერნაციონალიზაცია განაპირობებს.

ტერმინი – **რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაცია**, როგორც წესი, გულისხმობს, რეგიონული სავაჭრო ბარიერებისა და კაპიტალის მოძრაობის შეზღუდვების შემცირებას. უცხოურ ინვესტიციათა შესახებ ადრეულ თეორიულ ლიტერატურასა და ემპირიულ კვლევებში ვაჭრობა და კაპიტალი განიხილება,

როგორც უცხოური ბაზრის მომსახურების ურთიერთანაცვლებადი რეჟიმი. ვაჭრობასა და წარმოების ფაქტორთა მოძილობას შორის არსებული ურთიერთკავშირი ხაზს უსვამს სატარიფო ბარიერების მნიშვნელობას იმპორტმცველი უპი-ების განხორციელებაში. ზოგადად კი, ტარიფების მთლიანი შემცირება განაპირობებს უპი-ების მცირე ნაკადებს და ასტიმულირებს ტექ-თა აქტივების „რეპატრიაციას“ ბაზრების ქვეყნებში. ფირმა, რომელიც ეწევა საერთაშორისო საქმიანობას, საჭიროებს ისეთი არამატერიალური აქტივების ფლობას, როგორიცაა: **ტექნოლოგიური და მარკეტინგული გამოცდილება**, რომელთა მეშვეობითაც ისინი კონკურენტული უპირატესობას იძენენ. აღნიშნული აქტივების ეფექტიანი გამოყენება ზოგჯერ მოითხოვს უცხოური ფილიალების დაარსებას საზღვარგარეთ, რამდენადაც უცხოურ ბაზარზე შესვლის სხვა რეჟიმი, როგორიცაა ექსპორტი და ტექნოლოგიათა ლიცენზირება, დაკავშირებულია ბიზნესგარიგებების შედარებით მაღალ დანახარჯებთან. ამრიგად, უპი-ები ხორციელდება მაშინაც, როდესაც ქვეყნებს შორის არ არსებობს ფორმალური სავაჭრო ბარიერები, თუმცა სავაჭრო შეზღუდვების ლიბერალიზაცია უმეტესწილად მიმზიდველია ექსპორტისთვის, რამდენადაც რეგიონული ბაზრების მომსახურების შედარებით ეკონომიური ფორმაა.

ავტორებმა **მ. ბლომსტრომისმა** და **ა. კოკომ¹** გამოიკვლიეს რეგიონული ინტეგრაციის ზეგავლენა უპი-ების შემოდინებაზე. მეცნიერების დასკვნით, არსებობს ინტეგრაციული გაერთიანებების განსხვავებული ზეგავლენა უპი-ების ნაკადებზე, კერძოდ:

* რეგიონული ინტეგრაციის ზეგავლენა უპი-ზე დამოკიდებულია მიმღებ ქვეყანაში განხორციელებულ უცხოურ ინვესტიციათა ფორმებზე;

* რეგიონული ინტეგრაციის ზეგავლენა უპი-ებზე განსხვავებულია ბლოკის წევრ ქვეყნებსა და სხვა ქვეყნებს შორის;

* რეგიონული ინტეგრაციის უპი-ებზე ზემოქმედების ანალიზისას მნიშვნელოვანია, განისაზღვროს საგარეო ვაჭრობისა და უპი-ების ურთიერთდამოკი-

დება, წარმოადგენენ ისინი სუბსტიტუტებს თუ ავსებენ ერთმეორეს;

* რეგიონული ინტეგრაციის ზეგავლენა უპი-ებზე დამოკიდებულია საგარეო ვაჭრობის სატარიფო და არასატარიფო ბარიერებზე.

* და ბოლოს: რეგიონული ინტეგრაციის ზემოქმედება უპი-ებზე დამოკიდებულია ინვესტიციათა მიმღებ ქვეყნის რეგიონულ ბლოკში ადგილმდებარეობაზე. კერძოდ, სად მდებარეობს ქვეყანა: რეგიონული ბლოკის ცენტრალურ, თუ პერიფერიულ ნაწილში.

რეგიონული ინტეგრაციის ზეგავლენა რეგიონის წევრ ქვეყნებზე განისაზღვრება უპი-ების სახეების მიხედვით. აღნიშნული ეხება კერძოდ, ჰორიზონტალურად და ვერტიკალურად ორიენტირებულ უპი-ებს. ჰორიზონტალური უპი-ები ეფუძნება ორი ძირითადი ფაქტორის არსებობას: **დადებითი სავაჭრო ხარჯებისა და ფირმათა დონეზე მასშტაბის ეკონომიას**. აღნიშნული სახის ინვესტიციების ძირითადი მიზანია თავიდან აიცილოს სატრანსპორტო დანახარჯები და მიიღოს საგარეო ბაზრებზე იოლი წვდომა. ერთ-ერთი ყველაზე ადრინდელი მოდელი, რომელიც ფირმათა დონეზე მასშტაბის ეკონომიას მიიჩნევს ჰორიზონტალური უპი-ების მამოძრავებელ ძალად, ეკუთვნის **მარკუსენს**. **ბრეინარდმა²** 1993 წელს უფრო ზოგად მოდელში მასშტაბის ეკონომიის არსებობა განიხილა ფირმათა და სანარმოთა დონეზე, რომელიც დაკავშირებულია სატრანსპორტო დანახარჯებთან. **ბრეინარდის მოდელის მამოძრავებელი ძალაა ალტერნატივის არსებობა ბაზრის სიახლოვეს (რომელიც საშუალებას აძლევს ფირმას, თავიდან აიცილოს სატრანსპორტო დანახარჯები) და მასშტაბის ეკონომიას შორის, თუ წარმოება იქნება კონცენტრირებული ერთ სანარმოში.** ახალი სანარმოს მშენებლობისას მასშტაბის ეკონომიას

2 Brainard, S. Lael. “An Empirical Assessment of the Factor Proportions Explanation of Multinational Sales.” NBER Working Paper #. 4583, 993.

1 Blomstrom, M., Kokko, A., Multinational corporations and spillovers, Journal of economic surveys, 1998.

განაპირობებს მუდმივი ხარჯები. მოდელში აღწერილია ორი გარემოება: 1. როდესაც უპი-ები აჭარბებს ექსპორტს ან 2. გამოდევნის ექსპორტს მთლიანად. ჯირველ შემთხვევაში სატრანსპორტო ხარჯები აღემატება სანარმოს მუდმივ ხარჯებს, მეორე შემთხვევისას კი მასშტაბის ეკონომია ფირმის დონეზე გაცილებით მეტია, ვიდრე, სანარმოს დონეზე. უპი-ების განხორციელებისთვის სტიმული წარმოიშობა, როდესაც სატრანსპორტო დანახარჯები გადააჭარბებს მუდმივ ხარჯებს და შემოსავლის ზრდა მეტი იქნება ფირმის დონესთან შედარებით

მარკუსენის და ვენებლის¹ თანახმად, ქვეყნებში, სადაც არსებობს მასშტაბის ეკონომია ფირმათა დონეზე, ხელს უწყობს **ჰორიზონტალური ინვესტიციების** დაბანდებას. მათ ხაზი გაუსვეს უპი-ების შემდეგ თავისებურებებს: 1. **ჰორიზონტალური უპი-ები ამცირებს სავაჭრო ნაკადებს ქვეყნებს შორის, რამდენადაც ბაზარი გაჯერებულია ადგილობრივი პროდუქციით, იმის ნაცვლად, რომ მოხდეს საქონლის ექსპორტი.** 2. **ჰორიზონტალურ უპი-ებს ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც საქონლის იმპორტზე დანახარჯები აღემატება ინვესტიციებზე დანახარჯებს.** ჰორიზონტალური ინვესტიციების დაბანდებით მცირდება ფირმის ზღვრული ხარჯები, რამაც შეიძლება ნააქვზოს სხვა კომპანიები, შეამცირონ თავისი გაყიდვების მოცულობა. ახალი სანარმოს დაარსება ავალდებულებს ფირმას, საქონლით უზრუნველყოს ადგილობრივი ბაზრები. აღნიშნული ვალდებულება კი ცვლის ბაზარზე კონკურენტი სანარმოს ქცევის წესს. ქვეყნებს შორის რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებები ამცირებს შიდა რეგიონულ ჰორიზონტალურ უპი-ებს, რამდენადაც რეგიონის ფარგლებში სხვა ქვეყნების მომსახურება ვაჭრობით შედარებით იაფია, ვიდრე, საზღვარგარეთ ფილიალების დაარსება და ხარჯების გაღება. ჰორიზონტალური უპი-ები ძირითადად ორიენტირებულია გაყიდვს საგარეო ბაზრებზე, მაშინ, როდესაც ვერტიკალური უპი-ები ემსახურება ადგილობრივ ბაზრებს და საფუძვლად უდევს განსხვავება ქვეყნებს შორის წარმოების ფაქტორთა მოცულობაში. მცირე სავაჭრო დანახარჯები სტიმულს აძლევს ვერტიკალურ უპი-ებს და, პირიქით, აბრკოლებს ჰორიზონტალურს, რადგანაც მათი შემცირება ნაკლებად აისახება ვერტიკალური უპი-ების წარმოების ფაქტორთა ფასებში. **სავაჭრო დანახარჯების შემცირებისას წარმოება გადაადგილდება მდიდარი ქვეყნიდან, მაგალითად, აშშ-დან, ისეთ ქვეყნებში, როგორიცაა: ჩინეთი და მექსიკა, სადაც სამუშაო ძალა შედარებით იაფია, მაგრამ ნაკლებად მწარმოებლური.** კვლევების უმრავლესობაში ხაზგასმულია ჰორიზონტალური უპი-ების უპირატესობებზე ვერტიკალურთან შედარებით. მაგალითად, **ჯ. ნეარიმ²** 2007 წელს დაასაბუთა, რომ ჰორიზონტალური უპი-ები, რომელიც ხორციელდება სავაჭრო ბლოკებს შორის, ხელს უწყობს ვაჭრობის ლიბერალიზაციას. უცხოური კომპანი-

ები ცდილობენ, დააბანდონ ინვესტიციები სავაჭრო ბლოკის წევრ ქვეყნებში, მაგალითად, ამერიკული ფირმები ცდილობენ, აწარმოონ საქონელი ირლანდიაში, რომ შემდგომ პროდუქცია გაიტანონ მთელ ევროპაში. ან გერმანული ფირმები განათავსებენ სანარმოებს კანადაში, რომ განახორციელონ საქონლის ექსპორტი ჩრ. ამერიკის ქვეყნებში.

ჰორიზონტალური უპი-ები მიზნად ისახავს, განახორციელოს საქონლის ექსპორტი, ვიდრე, პროდუქციით უზრუნველყოს ადგილობრივი ბაზრები. ბოლო პერიოდში უპი-ები სულ უფრო დიდი მოცულობით მიემართება მესამე სამყაროს ქვეყნებში, სავაჭრო ბარიერების შემცირება სავაჭრო ბლოკის წევრ ქვეყნებს შორის ხელს უწყობს აღნიშნულ ტენდენციას იმის გათვალისწინებით, რომ ინვესტიციათა მასპინძელი ქვეყნის შიდა ბაზრები არცთუ ისე დიდია, პროდუქციის ძირითადი ნაწილი ამ შემთხვევაში ექსპორტირებული იქნება სავაჭრო ბლოკის წევრ სხვა ქვეყნებში. **მ. მოტა და ჯ. ნორმანი³** მიიჩნევენ, რომ უპი-ების დაბანდება ბლოკის წევრ ქვეყნებში მიმზიდველია უცხოური ფირმებისთვის, რამდენადაც ისინი აღნიშნული მეთოდით შედარებით მეტ ბაზრებზე გადიან და საზღვარგარეთ დიდი მოცულობით საქონლის ექსპორტი გააქვთ, ნაცვლად იმისა, რომ დამოკიდებულნი იყვნენ მიმღები ქვეყნის მცირე შიდა ბაზრებზე. მათ ექმნებათ ასევე შესაძლებლობა, განახორციელონ ექსპორტი მთელ რეგიონში, რამდენადაც სავაჭრო ბლოკები ძირითადად იქმნება რეგიონულ დონეზე, რათა თავი აარიდონ ხელოვნურ სავაჭრო (მაგ., ტარიფები) და ბუნებრივ ბარიერებს (მაგ., სატრანსპორტო დანახარჯები). შეთანხმებები რეგიონულ ინტეგრაციაზე, როგორც უპი-ების ადგილმდებარეობის განმსაზღვრელი ფაქტორის განვითარებადი ქვეყნებისათვის, მნიშვნელოვანი განხილვის საგანია. ამასთან, რეგიონული ინტეგრაციის შეთანხმებები სხვადასხვაგვარად ახდენს ზეგავლენას ინვესტიციათა დაბანდების ადგილმდებარეობაზე. მაგალითად, **ფირმები საზღვარგარეთ ინვესტიციას იმისათვის ახორციელებენ, რომ მათი ფილიალების გაყიდვებით მოემსახურონ დაცულ ბაზრებს.** რეგიონული ინტეგრაციის შეთანხმებები დაჯგუფების წევრ ქვეყნებს შორის ბაზარს ნაკლებად დაცულს ხდის და, შესაბამისად, ასუსტებს ფირმების მოტივს, განახორციელონ ინვესტირება. ალტერნატიულად, უცხოური ფირმების მიზანი კაპიტალდაბანდების განხორციელების დროს, სხვადასხვა ქვეყნების შეფარდებითი უპირატესობებით სარგებლობაა პროდუქციის წარმოების სხვადასხვა სტადიაზე. წარმოების გარკვეული სტადიის შემდეგ, პროდუქცია კვეთს ეროვნულ საზღვარს და ეჯახება სატარიფო ხარჯებს. რეგიონული ინტეგრაციის შეთანხმებები ამცირებს აღნიშნულ ხარჯებს და ასტიმულირებს უცხოური ფირმების მოტივს, განახორციელონ კაპიტალდაბანდება დაჯგუფების წევრ ქვეყნებში. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ინტეგრაციულ გაერთიანებებს შემდეგ სამ ძირითად ჯგუფად ყოფენ.

1.1. ჩრდილოეთ – ჩრდილოეთი ინტეგრაცია, გულისხმობს მაღალგანვითარებული ქვეყნების ინტეგრაციულ გაერთიანებას, რომლებიც ხასიათდებიან უზვირთა სურსებით, კაპიტალითა და კვალიფიციური მუშახელით;

1 Markusen, James R., Venebles, Antonely J., : “multinational firms and New Trade Theory,” vol. 46. pp.183-203, 1998

2 Markusen, James R., Venebles, Antonely J., : “multinational firms and New Trade Theory,” vol. 46. pp.183-203, 1998

3 Motta, M., and G. Norman (1996) ‘Does economic integration cause foreign direct investment?’

1.2. სამხრეთ-სამხრეთი ინტეგრაცია, მოიცავს ქარბი სამუშაო ძალის მქონე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს შორის ინტეგრაციას;

1.3. ჩრდილოეთ-სამხრეთი ინტეგრაცია, განსხვავებული განვითარების დონის და წარმოების ფაქტორების მქონე ქვეყნების გაერთიანება.

თითოეულ შემთხვევაში რეგიონული ინტეგრაციის ზეგავლენა უპი-ებზე განსხვავებულია. მაგალითად, **ჯ. დანინგი**¹ მიიჩნევს, რომ 1985 წელს ევროპის მიერ შიდა ბაზრის შექმნის პროგრამამ ბიძგი მისცა, როგორც ევროკავშირის შიდა რეგიონულ, ასევე უპი-ების მოზიდვას გარე რეგიონებიდან. კაპიტალის შემოღინება, ძირითადად, მეცნიერებატევად დარგებში გაიზარდა, ამასთან, უპი-ები გახდა რეგიონში ვაჭრობის შემავსებელი ფაქტორი. სამხრეთ-სამხრეთი ინტეგრაციის გაერთიანების შემთხვევაში, **ჩუდნოვსკი** და **ლოპესი** თვლიან, რომ უპი-ების ზრდა “MERCOSUR”-ში მნიშვნელოვან დონეზე განპირობებული იყო რეგიონის ფარგლებს გარედან მოზიდული ინვესტიციებით და განხორციელდა ძირითადად “შერწყმისა და შთანთქმის” გარიგებებით, რომელმაც ჩაანაცვლა შიდა ინვესტიციები. ამასთან, იგი მიმართული იყო რეგიონის შიდა ბაზრების მომარაგებაზე. ინტეგრაციის შესახებ შეთანხმება ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის, რომლის ნათელი მაგალითია “NAFTA”, მექსიკაში უპი-ების ზრდის მასტიმულირებელი ფაქტორი გახდა. კანადასა და ამერიკას შორის დადებული თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმება ჩრდილოეთ-ჩრდილოეთი ინტეგრაციის მაგალითია, რომელმაც ორივე ქვეყნისთვის შეამცირა შიდა რეგიონული უპი-ების მნიშვნელობა, მაგრამ გაზარდა ინვესტიციები გარე რეგიონებიდან, კერძოდ, კანადაში.

საწარმოო დონეზე ვაჭრობის არასატარიფო ბარიერები ზემოქმედებს რეგიონში კაპიტალის შემოღინებაზე, მაგალითად, **ევროკავშირის მიერ კვოტების შემოღება და ანტიდემპინგურმა ღონისძიებებმა სტიმული მისცა იაპონურ ტექ-ებს, დაეწყოთ საქმიანობა ევროკავშირის ქვეყნებში. რ. ბარელისა და ნ. ფინის** მიერ ჩატარებულმა კვლევამ აღმოაჩინა, რომ 1980-1991 წწ-ში შრომის დანახარჯებისა და ბაზრის კონტროლის შემდეგ,

ევროკავშირის მიერ გატარებული ანტიდემპინგური ღონისძიებები გახდა იაპონურ ინვესტიციათა ზრდის მნიშვნელოვანი მასტიმულირებელი ფაქტორი ევროკავშირის ფარგლებში. გარდა ამისა, არსებობს სხვადასხვა არხები, რომელთა მეშვეობითაც რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებები ზეგავლენას ახდენს უპი-ათა ნაკადებზე, თუმცა მათი კლასიფიკაცია ზოგიერთ ასპექტში არცთუ ისე მარტივია. მაგალითად, სხვადასხვა რეგიონულ დაჯგუფებებს, როგორიცაა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სახელმწიფო ასოციაცია (ASEAN) და სამხრეთამერიკული საერთო ბაზარი (MERCOSUR), გააჩნიათ თანამშრომლობის სქემა, რომელთა მიზანია, დააარსონ რეგიონული საწარმოები და ხელი შეუწყონ ერთობლივ საწარმოებს. ამ სფეროში მონიწივე პოზიციებით გამოირჩევა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ასოციაცია (ASEAN), რომლის ინდუსტრიული თანამშრომლობის სქემა ხელს უწყობს სამრეწველო საწარმოთა საქმიანობას. მაგალითად, 100—ზე მეტი ფირმა შეირჩა ასოციაციის ფარგლებში, რომლებიც სარგებლობენ საგადასახადო და სატარიფო შეღავათებით. ამასთან, არსებობს ინვესტიციათა მოზიდვის ხელშეწყობის სააგენტოები, რომლებიც აუცილებელი ინფორმაციით უზრუნველყოფს უცხოელ ინვესტორებს. რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებების უპი-ებზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა დინამიური პროცესია კონკურენციასთან დამოკიდებულებაში, ქმნის უფრო ეფექტიან მრეწველობას და ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას, რაც შესაბამისად დადებითად აისახება უპი-ათა ნაკადებზე.

ქრისტინა ჯღანჯღაძე
ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი

RESUME

The analysis has focused on the impact of Regional Integration on FDI in developing countries. The main conclusion of the study is that membership of a region can lead to further extra regional FDI inflows. Moreover, the findings suggest that the most positive impact on FDI has occurred when in the member countries exist liberal trade agreements. In addition regional integration increase FDI as gives possibility to TNCs, that are main investors, produce and export products in extra markets

¹ Dunning J.H, "Multinational Enterprises and the Global Economy, Oxford, UK, Oxford University press, 1993